Dr. Pokale K.G.
Department of Political Science
(Research Guide)
Sau. K.S.K. College, Beed.

बी.ए. प्रथम वर्ष

पेपर - राज्यशास्त्रातील मुलभुत संकल्पना

शासन

प्रस्ताविक :-

व्यापक अर्थाने शासन म्हणजे राज्यातील राज्य करणारी (To rule) किंवा इतरांवर नियंत्रण ठेवणारी (To control others) संस्था होय. राज्यात शासन ही राष्ट्रीय पातळीवर अस्तित्वात असणारी औपचारिक आणि संस्थात्मक प्रक्रिया आहे. राज्यातील काही लोकांकडे प्रातिनिधिक स्वरुपात हे कार्य सोपवलेले असते. या लोकांना संघटितपणे शासन म्हणुन संबोधले जाते.

शासनाकडुन तीन प्रमुख कार्य पार पाडली जातात.

1. कायदा बनवणे.
2. कायद्याची अंमलबजावणी करणे.
3. कायद्या अन्वयार्थ लावणे.

शासनाचे घटक व त्यांची कार्ये

- विधिमंडळ
  कायदा बनवणे
- कार्यकारी मंडळ
  कायद्याची अंमलबजावणी करणे.
- न्यायमंडळ
  कायद्याचा अन्वयार्थ लावणे.

शासनाचे प्रकार :-

1. एकात्मक शासन
2. संघटनात्मक शासन
3. संसदीय शासन
4. अध्यक्षीय शासन
5. राजेशाही शासन
6. गणराज्य

बी.ए. प्रथम वर्ष

पेपर - महाराष्ट्राचे शासन आणि राजकारण

महाराष्ट्र शासनाची रचना

प्रस्ताविक :-

महाराष्ट्र हे देशातील एक अत्यंत महत्वाचे राज्य आहे. या राज्याचा कारभार कसा चालतो हे पाहणे, अभ्यासणे.

आपल्या भारतात केंद्रातील संघराज्य व संसदीय शासनपद्धतीप्रमाणे राज्यात देखील शासनाची तीन महत्वपूर्ण अंगे कार्यरत आहेत.

1. कायदेमंडळ
2. कार्यकारी मंडळ
3. न्यायमंडळ

महाराष्ट्राचे राज्यपाल :-

भारतीय संघराज्यात राष्ट्रपतीकडुन राज्यपालाची नेमणूक पाच वर्षाकरीता होते. राज्यपाल हे घटकराज्याचा कायदेशीर प्रमुख असतात. तसेच ते राष्ट्रपतीचे प्रतिनिधी असतात. तसेच ते विधीमंडळाच्या कोणत्याही सभागृहाचे सभासद नसतात तरी त्यांना विधिमंडळाचे तिसरे सदस्य म्हणुन ओळखले जाते.

राज्यपाल पदासाठी पात्रता :-

राज्यपाल पदासाठी खालील पात्रता अवश्यक आहे.

घटना कलम (157)

1) तो भारताचा नागरिक असावा.

2) त्यांचे वय 35 वर्षे पुर्ण असावे.

3) घटनेच्या 158 व्या कलमानुसार राज्यातील कायदेमंडळाचा सभासद असणार नाही.

4) आपल्या कार्याकालामध्ये राज्यापालाला दुसरे कोणतेही अर्थप्राप्तीचे पद स्वीकारता येत नाही.

राज्यपालाचे अधिकार आणि कार्ये :-

राज्यपालांना पुढील प्रकारचे अधिकार आहेत.

- ❖ अंमलबजावणी विषयक अधिकार
- ❖ कार्यकारी अधिकार
- ❖ कायदेविषयक अधिकार
- ❖ अर्थविषयक अधिकार
- ❖ न्यायविषयक अधिकार
- ❖ इतर अधिकार
- ❖ विविध अधिकार

बी.ए. द्वितीय वर्ष

पेपर - आंतरराष्ट्रीय संबंध

सत्ता

प्रस्ताविक :-

आंतरराष्ट्रीय राजकारण आणि आंतरराष्ट्रीय राजकारणाविषयीच्या बहुचर्चित वास्तववादी दृष्टीकोणाचा केंद्रबिंदु सत्ता आहे. आंतरराष्ट्रीय समुदायामध्ये कोणत्याही राष्ट्राचा दर्जा हा त्या राष्ट्राच्या सामर्थ्यावर, सत्तेवर अवलंबुन असतो. परिणामी प्रत्येक राष्ट्र आपली सत्ता वाढविण्याच्या प्रयत्नात असते.

सत्ता अर्थ :-

रॉबर्ट ढाल - सत्ता म्हणजे प्रभाव पाडण्याची क्षमता होय.

जॉर्ज श्वेनबर्जरच्या मते - आपली इच्छा दुसऱ्यावर थोपविण्यासाठी आणि इतरांनी विरोध केला तर तो विरोध मोडुन इच्छा लादण्याची परिणामकता दर्शविणारी शक्ती म्हणजे सत्ता होय.

सत्तेची वैशिष्टये :-

1. सत्ता आंतराष्ट्रीय राजकारणाचा केंद्रबिंदु आहे.
2. प्रत्येक सामाजिक संघटना, संस्थामध्ये सत्ता प्राप्तीसाठी संघर्ष चालु असतो.
3. सत्ता ही सापेक्ष आणि परिवर्तनातील संकल्पना आहे.
4. सत्ता अनेक परस्परावलंबी अशा घटकांवर अवलंबुन असल्यामुळे सत्तेचे मोजमाप करणे अवघड आहे.
5. सत्तेतुन प्रभाव पाडण्याची क्षमता व्यक्त होणे आणि प्रभाव पाडण्याच्या क्षमतेवरुन त्या राष्ट्राच्या सामर्थ्याचा अंदाज लावला जातो.

सत्तेचे घटक :-

- राष्ट्राचे भौगोलिक स्थान
- लोकसंख्या
- नैसर्गिक साधनसंपत्ती
- तंत्रज्ञान
- जनतेचे मनोबल
- राष्ट्रीय चरित्र
- राजकीय नेतृत्व

सत्तेचे प्रकार :-

- भौतिक सामर्थ्य
- मानसशास्त्रीय सत्ता
- आर्थिक सत्ता

सत्तेच्या पद्धती :-

- ✓ मताचा आग्रह
- ✓ बक्षीस
- ✓ शिक्षा
- ✓ सक्ती
- ✓ विषयाचा पाठपुरावा
- ✓ भिती
- ✓ आक्रमकता
- ✓ तंत्रज्ञान

सत्तेचा उपयोग:-

- ✓ राष्ट्रीय सुरक्षा
- ✓ प्रस्थापित व्यवस्थेच्या संरक्षणासाठी
- ✓ प्रस्थापित व्यवस्थेत बदलासाठी
- ✓ आंतरराष्ट्रीय प्रतिष्ठा

बी.ए. तृतीय वर्ष

पेपर - भारतीय राजकीय विचारवंत

लोकमान्य टिळक यांचा चतु:सुत्री कार्यक्रम

प्रस्ताविक :-

भारतीय राजकारणात जहाल राष्ट्रवादीची सुरुवात टिळकांपासुन झाली. टिळक हे भारतीय स्वातंत्र्य लढयातील अग्रगण्य राजकीय पुढारी, भारताच्या स्वातंत्र लढयाचे आद्य प्रवर्तक, तसेच भारतीय असंतोषाचे जनक म्हणून त्यांचा उल्लेख केजा जातो.

लोकमान्य टिळकांचा चतु:सुत्री कार्यक्रम

1. स्वदेशी
2. बहिष्कार
3. राष्ट्रीय शिक्षण
4. स्वराज्य

महात्मा गांधी यांचे सत्य आणि अहिंसा संबंधीचे विचार :-

प्रस्ताविक :-

महात्मा गांधीजींनी सत्याला आपल्या जीवनाचे साध्य मानले होते. सत्यापर्यंत पोहचल्या आणि अनेक प्रयोग केले, त्यांचे सत्यासाठी प्रयोग My Truth Experiments या पुस्तकातुन व्यक्त केले आहेत. गांधींनी सत्याप्रमाणेच अहिंसेला महत्व दिले. अहिंसेशिवाय सत्याचा शोध अशक्य आहे. सत्य व अहिंसा एकमेकांना पुरक असुन त्या एकाच नावाच्या दोन बाजु आहेत.

सत्य आणि अहिंसाविषयक विचार

सत्याचे प्रकार :-

1. सापेक्ष सत्य (परिस्थितीनुरुप बदलणारे सत्य)
2. निरपेक्ष (चिरंतन व कायम सत्य)

अहिंसा :-

1.सत्यापर्यंत जाण्याचा मार्ग.

2.अर्थ - हिंसा न करणे.

3. प्रेमाचा प्रतिशब्द.

अहिंसेचा अर्थ :-

1.कायिक / शारिरीक अहिंसा

2.वाचिक अहिंसा

3. मानसिक अहिंसा

अहिंसेचा अर्थ :-

1.निषेधात्मक अहिंसा (न दुखविणे)

2. विधायक अहिंसा (प्रेम करणे)

3. निरपेक्ष अहिंसा (धर्म पालन) - सर्वश्रेष्ठ प्रकार.

बी.ए. तृतीय वर्ष

पेपर - पाश्चिमात्य राजकीय विचारवंत

प्लेटो

प्रस्ताविक :-

प्राचीन राजकीय तत्वज्ञानाचे पितामह ज्यांच्या आदर्शवादी विचारांची प्रासंगिकता आजही 21 व्या शतकात आढळुन येते असे महान तत्वज्ञ म्हणजे प्लेटो होय. आपले गुरु सॉक्रेटीसची मौखिक स्वरुपातील राजकीय तत्वज्ञानाची मांडणी लिखीत स्वरुपात ग्रंथाच्या माध्यमातुन प्लेटो यांनी जगासमोर मांडली म्हणुन प्लेटो हे राजकीय मांडणी करणारे पहिले राजकीय विचारवंत ठरतात.

प्लेटोवरील प्रभाव :-

1. तत्कालीन राजकीय परिस्थिती
2. सॉक्रेटीस यांच्या तत्वज्ञानाचा प्रभाव
3. ग्रीक नगर राज्याचा प्रभाव

प्लेटो यांचे राजकीय विचार :-

न्यायाचा सिद्धांत :-

- ❑ न्यायाचा पारंपारिक सिद्धांत
- ❑ न्यायासंबंधी क्रांतीकारी दृष्टीकोन
- ❑ न्यायाचा व्यवहारवादी सिद्धांत
- ❑ न्याय सिद्धांतांची वैशिष्टये
- ❑ न्यायसिद्धांताचे टिकात्मक परीक्षण.

प्लेटोचे आदर्श राज्याची वैशिष्टये :-

1. तत्वर राज्यकर्ते
2. शिक्षणाचा सिद्धांत
3. आदर्शक नागरीक
4. साम्यवाद
5. स्त्री-पुरुष समानता
6. कला व साहित्यावर नियंत्रण
7. कुटूंब संस्था व खाजगी मालमत्ता

प्लेटोंची लोकशाहीवरील टिका:-

- ❑ स्वातंत्र्य समता यांना अवाजवी महत्व.
- ❑ अराजकतेला वाव
- ❑ लोकशाहतील न्याय कल्पना विसंगत.
- ❑ तत्वज्ञानी राज्यकर्त्यांचा अभाव.

धन्यवाद !!!